

Lényegében Kazinczy óta visszatérő beállítás (a regényre vonatkozóan) írói és tudósi törekvések vegyülésének gáncsoló értelmű felemlegetése. S ha kapott is méltánylást a szatirikus jelleg, a főalakok rajza, a reflexiók mélysége, rendre elmarasztaltatik Voltaire utánzása, s az elmélkedő részek túlburjánzása (például Závodszy Zoltán Bessenyei-monográfiájában 1872-ben). Beöthy Zsolt – mint Nagy Imre írja – „a regény mimitikus, az elbeszélés életképfestő, referenciális mozzanataira helyezi a hangsúlyt egy pszeudorealista irodalomestmény jegyében” (147.), ugyanakkor finom érzékkel mutat rá a regény vallomásos elemeire, arra, hogy „a szerző különböző hősök szerepébe öltözik (utal arra, hogy Tariménes találkozása Kantakucival valójában az ifjú és az öreg Bessenyei szembesülése, kettős önportré), látja az elbeszélő differenciált helyzetéből fakadó mélabú hangulatteremtő szerepét is, ám a nézőpontok változtatását mint kompozíciós tényezőt nem méltányolja”. (147.)

Itt szerzőnk mintha némi ellentmondásba keveredne. Részben azért, mert egy több mint félszázaddal később elterjedő terminust kér számon az 1886–87-es *A szépprózai elbeszélés a régi magyar irodalomban* című kitűnő Beöthy-monográfián. Részben azért, mert ugyan okkal dicséri Merényi Oszkár gondolatmenetét, amely „az elbeszélés nézőpontjainak polifóniájához kínálhat új aspektust” (155.), ám amikor Merényi az ifjúkori rajongás és az öregkori bölcsesség mellé beépíti a férfi Bessenyeit is, az „életcsalódások kritikusról”, nem tesz egyebet, mint továbbfejleszti Beöthy észrevételét a regényben lappangó kettős önportréről. Ezen a nyomon halad tovább Vajthó László, dialogikus beszédhelyzetet érzékelve abban, hogy az elbeszélő előadásmódja olyan, mintha egy elképzelt személyhez szólna. Ennek legfrissebb kifejtése azután Fried István tanulmánya (ItK, 1981), mely szerint Bessenyei „szétosztja gondolatrendszerét a figurák között. Alig van olyan szereplője, aki ne az író vélekedéseinek, töprengéseinek adna hangot. Az elemző különösen Arténis, Trézéni, Szípiopoli, Pirhomégász és Buzbuzbeki szavait tartja bizonyító erejűnek e tekintetben, de hozzáteszi, hogy Bessenyei egyikkel sem azonosul teljes mértékben.” (165.)

Nagy Imre kitűnő kismonográfiája tehát valóban teljes körű utazást tesz a *Tariménes utazása* körül. A textus kérdéseitől indulva, a hatásokon és konkordanciákon keresztül a befogadástörténetig kalauzol, beleépítve munkájába a téma tradicionális megközelítésmódjait, ugyanakkor mindig ügyelve arra, hogy az ezredforduló felkészült, a tudomány jelen állását és tételeit számba vevő tudósként dolgozza fel mindazt, ami a ma és a holnap számára a leginkább érvényesnek mutatkozik. (Pannon Könyvek, Pécs, 1998, 181 l.)

IMRE LÁSZLÓ

Porkoláb Tibor: *Irodalmi emlékhelyek Abaújban, Borsodban, Gömörben és Zemplénben*

Nem előzmények nélküli, mégis régi adósságot törlesztő vállalkozás a címben jelzett terület emlékhelyeinek számbavétele, korszerű elvárásoknak megfelelő ismertetése. Mára ugyanis – úttörő érdemei mellett is – nagyrészt elavultnak tekinthető Csorba Zoltán összefoglalása (*Miskolc és Borsod az irodalomban*, 1942), ugyanakkor azonban a

regionális hagyományok ébrentartása miatt az ilyen jellegű áttekintés iránt határozott igény mutatkozik napjainkban, ez indokolta a könyv újabb kiadását 1994-ben. A „Csorba” érdemeit és hiányosságait a maga korában Bán Imre (Egyháztörténet, 1944), újabban Porkoláb Tibor (*A hagyományteremtés kísérlete*, Herman Ottó Múzeum Évkönyve, Miskolc, 1996) vette számba, s a kritikák egyben ki is jelölték a téma újabb és gazdagabb szempontú feldolgozásának sürgető feladatát. Mivel a régió köztudottan gazdag irodalmi múlttal és hagyománykincssel rendelkezik, teljesen indokoltan került előtérbe az újabb számbavétel igénye. Ennek kielégítésére hiánypótló, korszerű, adatgazdag és szempontrendszerében is sokoldalú kötetet adott közre végül is Porkoláb Tibor, megteremtve így a régió hagyományainak ápolásához, iskolai oktatásához, valamint helytörténeti kutatásához az alapot.

A munka során több nehéz kérdéssel kellett a szerzőnek szembenéznie, ezekről a bevezetés ad számot. A terület földrajzi meghatározásában a legtöbb ilyen jellegű munka számára szükségképpen dilemmát jelent ugyanis a régi és az új megyehatárok különbözősége, főként, ha a tradicionális kultuszhelyek egy része a mai országhatáron kívül esik. Csak helyeselhető a regionális elv alkalmazása ilyen esetekben; az irodalmi kapcsolatok számai köztudottan nem vágathatók szét új közigazgatási határokkal, így a mai Borsod–Abaúj–Zemplén területének irodalmi öröksége sem rekonstruálható például Kassa szellemi kisugárzásainak s az ottani emlékeknek a figyelembevétel nélkül. Indokolt a szerző érvelése, amely szerint „ez a történeti szempontot is érvényesítő, regionális közelítésmód ugyanis képes arra, amire a politikai-jogi tényezőknél alárendelt megyecentrikus szemlélet nem: például egységben tudja láttatni a trianoni államhatár által szétválasztott gömöri Tompa-emlékhelyeket” (7.).

További kérdést vetett fel az anyag elrendezése, mivel térbeli, időbeli és egyéb (például szociológiai, felekezeti, nyelvi) szempontok is érvényesíthetők lennének egy ilyen kötetben. Mindez a funkciójától függ, ebben az esetben kompromisszumot alkalmazott a szerző a kronológiai és a tematikus elv között. Fejezetei időrendet követnek ugyan, mégis igyekeznek műfajok, írócsoportok vagy éppen városok szerint jellemző egységeket kialakítani (például *Prédikátorok az Avas alján*, *A XVI–XVII. század „riporterei”*, *„Társaság-kötés” Kassán*, *A csizmadiaszíntől a népszínműig* stb.). Sárospatak önálló, viszonylag terjedelmes fejezetet kapott (*„Hegyaljai Helikon”. Comeniustól Cs. Szabó Lászlóig*), ami kellő mértékben indokolt a város szellemi autonómiája, négy évszázados művelődési tradíciója révén. Noha így némi következetlenséggel meg kellett a szerzőnek alkudnia, az áttekinthetőség kárpótlást nyújtott, aminek jól használható kézikönyv lett az eredménye.

Az is kérdéses lehet az ilyen jellegű kiadványok esetében, hogy az egyes literátórok helyi kultuszának mely elemeire, milyen megnyilvánulási formáira terjedjen ki a feldolgozás. A vizuális és verbális jelenségek egyaránt számba veendőek-e, esetleg a szövegeken és tárgyakon túl a kultuszhoz tartozó helyi szokások vagy szertartások is helyet kapjanak-e benne? Porkoláb Tibor elsősorban az irodalmi muzeológia szempontjait érvényesítette, s a helyek, épületek, tárgyak, szimbolikus kultikus elemek (szobrok, emléktáblák) számbavételére összpontosította figyelmét.

Végül is nem irodalomtörténet ez így, de nem is csupán emlékhelyeket regisztráló képeskönyv, hanem a kettőnek szerencsés ötvözete, az „irodalmi zárandokok” megbízható kalauza, amely akár mintául is szolgálhat majd más tájegységek irodalmi emlékhelyeinek bemutatásához. Az ilyen jellegű kiadványokra van igény, korábban

Szabolcs–Szatmár–Bereg irodalmi topográfiája is elkészült Katona Béla munkájaként (Nyíregyháza, 1996). Érdeemes lenne e példákat követve más régiók irodalmi múltjának útmutatóját is összeállítani, ezzel nem csupán az iskolai oktatásban háttérbe szoruló helytörténeti és honismereti tudásanyag megőrzése és életben tartása oldódna meg, hanem az irodalmi kultusz kutatás újabbban előtérbe került irányzatához, az utóélet vizsgálatához is tanulságos adalékokkal szolgálhatnának az ilyen kiadványok. Újabb egy konferenciasorozat is e tárgykörhöz kapcsolódik (vö. *Kegyelet és irodalom*, szerk. Kalla Zsuzsa, Bp., Petőfi Irodalmi Múzeum, 1997), érdemes lenne az eredményeket szembesíteni.

(Bíbor Kiadó és Felsőmagyarország Kiadó, Miskolc, 1997, 149 l., fotók: Bujdosó Tibor)

BITSKEY ISTVÁN

Hozzászólás Onder Csabának a filológusok anatómiáját vizsgáló dolgozatához

Az *Irodalomtörténet* 1999/1. számában jelent meg Onder Csaba *Lehet-e szívük a filológusoknak?* című szövege. A szöveg műfaját kérdésfelvetésnek nevezem, mert sem recenzió – a bemutatandó könyvről nagyon kevés szó esik –, sem kritikának – mivel rövid terjedelme miatt a könyvben felvetett problémákat nem tudja a korszak tudományos körképében elhelyezni, a kötet értékét, tudományos helyét meghatározni – gondolni nem tudom. Amennyiben viszont egy átfogó kérdés felvetését tartalmazza az írás, akkor nem szerencsés az, ha a szövegíró egyetlen szerző, egyetlen könyvére összpontosít. Onder sok irányba tartó dolgozatának alapkérdése, hogy a régebbi (értsd: XIX. század közepe előtti) szövegek esetében miként képzeljük, hogyan értelmezzük, értékeliük az egyes szövegek szerzőit, s ha kialakítottunk magunk számára egy használható szerzőfogalmat (kategóriát), akkor hogyan helyezzük korabeli kontextusba azokat a szövegeket, amelyeket e szerzői név alatt csoportosítottunk. Egyed Emese könyvét végigolvasva azonban úgy érzem, hogy az ő szerzői szándéka nem ez volt, s így a tanulmányának szögezett számonkérés nem megalapozott, még ha elfogadható is az elmarasztaló kritikai észrevétel.

Én magamat filológusnak tartom, s abban is biztos vagyok, hogy van szívem. Sőt, még abban is biztos vagyok, hogy Egyed Emesének is van szíve. Azt gondolom, hogy egyikünk szívének sincs különösebb köze azokhoz az írásokhoz, amelyeket elkészítünk. Ez a példa arra céloz, hogy ha elfogadunk bizonyos előfeltevéseket, például, hogy a szöveghez rendelt szerző olyan fikcionalitás, amelynek nincs közvetlen köze az azonos névvel illelhető személy életrajzi adataihoz – s úgy látom, Onder Csaba magáévá tesz ilyen előfeltevéseket, legalábbis az általa név szerint említett Foucault igen –, akkor aggályos, hogyha ugyanezen előfeltevéseket nem alkalmazzuk az általunk vizsgálni kívánt írásművel szemben, tehát ha az „Egyed Emese” szavakat is nem pusztán szerzői névnek tekintjük. Ha viszont azt tételezem fel, hogy Onder Csaba az „Egyed Emese” szerzői nevet antropologizálni akarja, akkor a szerzői név mögé oda-képzelt szubjektumnak és a valós személynek azonosítása gunyoros vagy sértő (lehet).